

Modern Mimarlık Mirası Bağlamında Konut Mimarisi ve Türkiye'deki Yüksek Katlı Konut Örnekleri Üzerine Bir Değerlendirme

Zeynep Betül VURAL¹, Özlem SAĞIROĞLU DEMİRCİ²

Öz

20.yy. sonunda modern mimarlık ürünü yapıların, modern mimarlık mirası olarak kabul edilmesine yönelik tartışmalar ile birlikte bu yapıların koruma durumları ve koruma değer ölçütlerinin belirlenmesine ilişkin çalışmalar da başlamıştır. Bu makale ile modern mimarlık mirasının tanımı ve uluslararası koruma değer ölçütlerine ilişkin literatür taraması yapılmış, modern konut yapılarının bu miras içerisindeki yeri ve korunmalarına yönelik çalışmalar uluslararası örnekler üzerinden incelenmiştir. Türkiye'de 1930-1965 arası dönemde inşa edilmiş modern yüksek katlı konut yapılarının genel tarihçesi ve kronolojik gelişimi, plan ve cephe tipolojisi araştırılarak bu yapıların korunmasında karşılaşılan sorun ve zorluklar örnekler üzerinden tespit edilmiştir. Konutların incelemesi ve tarihsel gruplamasında; Cumhuriyetin ilanı, modernleşme hareketi, II. Dünya savaşı dönemindeki ekonomik durgunluk, köyden kente plansız göç hareketi, kat mülkiyeti kanunu, kooperatifleşme, kontrolsüz yap-sat hareketi, gecekondulaşma, hazır beton üretimi ve prefabrikasyon gibi dönemin sosyo-ekonomik, siyasal, kültürel ve teknik olgular üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Bu doğrultuda amaçlanan modern mimarlık mirası kavramına ilişkin koruma çalışmaları ve değer ölçütlerindeki ortaklık/farklılıklarının araştırılması, konut yapılarının bu miras içerisindeki yeri, önemi ve uygulama örneklerinde ortaya çıkan farklı koruma yaklaşımları ile sorunların incelenmesidir. Bu bağlamda, modern mimarlık mirası konut yapılarının korunmasında karşılaşılan zorluklar tespit edilmiş, bu yapıların koruma ve restorasyonuna ilişkin temel yaklaşımlar saptanarak, uygulamada yaşanan problemlerden bazıları belirlenmiş ve bu yapıların korunması noktasında yapılabilecek çalışmalara yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Modern Mimarlık, Miras, Koruma, Konut, Koruma Ölçütleri

An Evaluation on Housing Architecture in the Context of Modern Architectural Heritage and High-Rise Residence Samples in Turkey

Abstract

At the end of the 20th century, with the discussions about the acceptance of modern architectural buildings as a modern architectural heritage, studies on the protection status and protection criteria of these buildings began. This study is concerned with a literature review about the "modern architectural heritage" notion and international preservation criteria. Modern housing architecture in the context of this architectural heritage and the studies for conservation samples in the world had examined. The chronological progress, plan typologies, and the samples of preservation of modern apartments built between 1923-1965 in Turkey are discussed through examples. The

¹ İLBANK Genel Müdürlüğü, Türkiye

² Gazi Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, Türkiye

*İlgili Yazar/Corresponding author: betulyolcu.88@gmail.com

Gönderim Tarihi / Received Date: 27.06.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 25.05.2022

socio-economic, political, cultural and technical facts of the period were used in the analysis and historical grouping of the houses; Proclamation of the Republic, modernization movement, economic recession during the World War II, unplanned migration from village to city, condominium law, cooperatives, ready-mixed concrete production and prefabrication. Accordingly, the study aims to research similarities/diversities of modern architectural heritage notion and the importance of house buildings in this heritage. Besides, the problems and differences about conservation approaches in practice are examined with examples. In this context, the difficulties for preserving modern architectural heritage houses and the basic approaches to conservation and restoration of these buildings are determined. Additionally, determining some problems about the practice area to conserve these buildings and presenting suggestions for protecting them.

Keywords: Modern Architecture, Heritage, Conservation, House, Preservation Criteria

1. Giriş

Koruma kavramı 18. yy. sonundan itibaren ayrı bir disiplin olarak ele alınmaya başlanmıştır. Anıt, eskilik, anı, tarihi belge ve estetik gibi ölçütlerin temel koruma değerleri olarak zaman içinde kabul edildiği bu anlayış, 20.yüzyılın sona ermesi ile bu yüzyıl yapılarının korunmasına yönelik yeni ölçüt arayışları sebebiyle yeniden tartışılmaya başlamıştır.

Modernizmin etkisinin sona erdiği uzmanlarca Pruitt Igoe konutlarının yıkımına tarihlendirilmektedir. Bu yıkım bir yandan sanat ve mimaride bir dönemin kapanışını sembolize ederken diğer yandan artık "eski" sayılabilecek olanın korunması "meselesi"ni de gündeme getirmektedir. Ancak bu noktada koruma/muhafaza etme durumunun "modern"nin ruhu ile çeliştiğini düşünmek de mümkündür. "Yaratıcı yıkma" imgesi ile tariflenen daha önce yapılmış her şeyi yıkarak, yeni bir dünya yaratma düşüncesi bu çelişkiyi anlamak adına önemlidir (Harvey, 2012, s. 29). Modernist mimarinin etkili olduğu dönemde; eski olan tüm formları reddetme, yeni bir mimari dil oluşturma, yeni bir yaşama ve barınma şekli sunma, fütüristik bir anlayışla her devrin kendi mimarlığını üretmek üzere kendinden öncekini yıkmasını onaylama gibi motivasyon noktalarının varlığı göz önüne alındığında modernist yapıların korunmasının kendi "öz"üne aykırı olduğu düşünülebilir.

Diğer yandan yeni bir çağın ve anlayışın; yalnızca mimarlık ve sanat alanında değil, tüm bir düşünce sistemi, yaşam biçimi ve siyasette evrensel karşılık bulmuş ve köklü bir biçimde toplumları değiştirerek dönüştürmüş, bu düşüncenin somut birer belgesi olan mimarlık ürünlerinin tarihsel belge nitelikleri olduğunu kabul etmek kaçınılmazdır. Üretildiği dönemde bulunduğu coğrafyanın veya mimarının siyasi, ideolojik doktrinlerini kitlelere yaymak için bir araç olarak gördüğü bu mimari aynı zamanda; estetik, teknolojik, tarihsel belge olma gibi özellikleri ile bir mimari ve kültür mirası olarak kabul edilebilir.

Bununla birlikte, bu konuda yapılan çalışmalar incelendiğinde modern mimarlık mirasının korunmasına yönelik ölçütlerle ilgili iki temel yaklaşım olduğu görülmektedir. Bu yaklaşımların ilki modern mimarlık mirasının mevcut koruma pratiği ve ölçütleri ile değerlendirilebileceğini ön görürken, diğeri modernizmi ortaya çıkaran kuram ve pratiğin bu yapıların korunması için gereken kuramsal yaklaşımın yeniden tartışılmasını zorunlu kıldığı yönündedir (Omay Polat ve Can, 2008, s. 179).

Bir kültür varlığı olarak korunması üzerine tartışmaların 1990'larda başladığı Modern Mimarlık Mirası kavramı, farklı ülke ve uluslararası örgütlerin kavrama ilişkin tanım ve

koruma ölçütlerindeki geniş ve birbirinden farklılaşmış kriterler sebebiyle bugün hala üzerinde uzlaşmış genel geçer bir değerlendirme sistemiyle değerlendirilememektedir.

Konut yapıları da modern mimarlık üretimi içerisindeki temel ve en karakteristik yapı grubu olarak kabul edilebilir. Bu açıdan toplum ve devlet otoritesince korunması kamusal ve anıtsal yapılar kadar ilgi çekmese de koruma pratiği açısından eş derecede önem arz etmektedir. Türkiye'deki modern yüksek katlı konut yapıları da bu mimarlık mirasının önemli bir parçası olarak koruma sorunu ile karşı karşıyadır.

2. Araştırma ve Bulgular

2.1.Modern Mimarlık Mirası Kavramı Ve Korunmasına Yönelik Çalışmalar

Modern Mimarlık Mirası yapıların koruma kaygısı ile tekil ve ikonik örnekler dışında bütüncül olarak ilk kez ele alınması, 1990 Eindhoven Konferansı sonrası DOCOMOMO'nun yayınladığı bildirge ile olmuştur. Bu belge 2014 yılında Seul'de yapılan Uluslararası Konferansta "Eindhoven-Seul Statement" olarak güncellenmiştir. Aynı yıl ICOMOS 20.yy. Bilimsel Komitesi de 20.yy. mimarlık mirası için koruma yaklaşımlarını belirleyen Madrid Belgesini yayınlamıştır. Bu belge de 2017 Delhi ICOMOS genel kurulunda güncellenerek Madrid-Delhi Belgesi olarak kabul edilmiştir. 1991 yılında Avrupa Konseyi üyesi ülkeler ise R91 sayılı 20.yy. Mimarlık Mirasının Korunması Tavsiye Belgesini kabul etmişlerdir. UNESCO bünyesindeki Dünya Mirası Merkezi (WHC) ise Modern Miras programı kapsamında koruma ve belgelemeye ilişkin çalışmalar yürütmektedir. DOCOMOMO Türkiye çalışma grubu 2002 yılında kurulmuş ve ardından ICOMOS Türkiye ile iş birliği halinde modern mimarlık mirasının korunması üzerine çalışmalar yürütmeye başlamıştır.

İngiltere'de English Heritage, Amerika'da National Parks Service, Kanada'da Federal Miras Niteliğindeki Yapıları Değerlendirme Bürosu ve Parks Canada gibi kurumlar birbirinden hatta aynı ülke içerisinde de birbirinden farklılaşmış ölçüt ve tarihsel aralıklar ile modern mimarlık mirasının korunması çalışmalarını yürütmektedir. Ayrıca DOCOMOMO, ICOMOS, UNESCO, Avrupa Birliği Konseyi, Gety Institute, APT, MaaN gibi farklı enstitü ve örgütler birbirinden farklı tanım ve kapsamlar ile modern mimarlık mirasını ve değerlendirme ölçütlerini tariflemekte, tescil ve koruma çalışmaları yürüterek kamuoyunda farkındalık yaratmak için çalışmalar yapmaktadır.

DOCOMOMO modern mimarlık mirası kavramının kapsamını; "tarihi referansların olmadığı, süsleme ve dekorasyon yerine işleve tekniğe ya da mekânsal şartlara dayalı modern tasarım ilkelerini barındıran ürünler" şeklinde tariflerken miras kabul edilen ürünleri; yapılar, yerleşimler ve peyzaj tasarımları olarak üç ana grupta toplamaktadır (Omay Polat ve Can, 2008, s. 181). ICOMOS'un 20.yy. kültürel mirası tanımı ise "20.yy. kültürel mirasını korumaya ilişkin mevcut belgelerin tümünü tanıyarak, yaygın olarak kabul edilen mimari miras, strüktürel miras, yerel ve endüstriyel miras dahil olmak üzere korunmaya değer olan tüm tarihi park ve bahçeler, arkeolojik alanlar, kentsel peyzajlar ve kültürel rotalar" şeklindedir (URL-1). Avrupa Konseyi R91 nolu "20.yy. Mimari Mirasının Korunması Tavsiye Kararı'nda" miras kapsamının "yalnızca tekil yapıların değil, seri üretim yapılar, kamusal alanlar, planlı yerleşkeler ve kent tasarımlarını da içerecek" şekilde geniş tutulması gerektiği belirtilmektedir (URL-2). World Heritage Center (WHC) ise endüstrileşme ve kolonizasyon sonrası önemli bir geçiş dönemi olduğu ve Dünya mirası listesinde yeterince temsil edilmediği gerekçesiyle 19.yy'da dahil ederek Modern mimarlık mirası kapsamını 19. ve 20.yüzyıllar olarak genişletmiştir (Baturayoğlu Yöney, 2016, s.63).

DOCOMOMO modern mimarlık mirası değerlendirme ölçütlerini, temel ve tamamlayıcı ölçütler olarak 2 ana kategoride değerlendirmektedir. Temel ölçütler; teknolojik değer, sosyal değer, sanat ve estetik değerleri şeklindeken tamamlayıcı ölçütler; kanonik olma, referans olma ve bütünlük değerleri olarak gruplandırılmaktadır. Bu ölçütler ile DOCOMOMO, yapının modernizme katkısı ve mimarlık belleğindeki yeri, özgünlük, tasarım ve çevresel bağlamdaki yeri, tasarımcısı ve tasarım konsepti, teknoloji, malzeme, tipoloji ve detay kullanımı, kendinden sonraki mimari üretim üzerindeki etkisi vb. parametreleri değerlendirmektedir (URL-3), (Yılmaz ve Sağıroğlu, 2020, s. 318).

ICOMOS ise 20.yy. kültürel mirası değerlendirme ölçütlerini; form ve mekânsal ilişkiler, tasarım, görünüş, konum, yapım sistemi, teknik, estetik ve kültürel motifler gibi somut niteliklerinin yanı sıra, tarihsel, sosyolojik, teknolojik, yaratıcı deha gibi unsurların göstergesi veya tanıklığını yapması gibi soyut nitelikler üzerinden değerlendirmektedir.

R91 nolu Avrupa Birliği Tavsiye Kararı'nda koruma değerlendirme ölçütleri "20.yüzyıla özgü bütün tipoloji, stil ve tekniklerdeki, yalnızca ünlü tasarımcıların değil, tarihsel bir dönem için anlam taşıyan anonim örneklerin tarihsel, teknolojik, kültürel ve ekonomik açıdan etkili olanları" şeklinde çok da net ve sınırlayıcı olmayan ifadelerle belirlenmiştir.

WHC Modern miras değerlendirme ölçütlerini, "Olağanüstü evrensel değer bağlamında tarihsel belge niteliği (tasarımcı, malzeme, teknik, inanç veya kültür vb. açılardan), özgünlük, bütünlük, uyum ve homojenlik" gibi kavramlar üzerinden tanımlamaktadır.

Türkiye özelinde ise Modern Mimarlık Mirasının korunmasına ilişkin herhangi bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda, 19.yy. sonuna kadar yapılmış taşınmazlar, milli mücadele döneminde kullanılan yapılar ve Atatürk'ün kullandığı evler ile belirlenen tarihten sonra yapılmış olup önem ve özellikleri bakımından Kültür ve Turizm Bakanlığınca korunmalarında gerek görülen taşınmazlar, kültür varlığı olarak kabul edilmektedir. Bu durum kurul kararı alınmak suretiyle tescillenebilecek olanlar dışında herhangi bir modern mimarlık ürününü koruma kapsamına dahil etmemektedir.

Öte yandan Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun tescil kaydı olmayan yapılar için çıkarılmış olan 1999 tarihli 662 nolu ilke kararı C maddesinde, herhangi bir müdahale öncesi kurul görüşü istemesi ve Cumhuriyet dönemi yapılarıyla ilgili bir açıklama içermesi nedeniyle modern mirasın korunması için önem teşkil etmektedir (Özkaban, F.,2018). Ancak bu ilke kararında da Erken Cumhuriyet dönemi yapıları tanımındaki muğlaklık ve değerlendirilmelerine ilişkin kriterlerin bulunmaması sebebiyle korumada bağlayıcılık sağlamamaktadır.

Ülkemizde, modern mimarlık mirası kavramının tartışılır hale gelmesi ve bu yapıların korunmasına ilişkin çalışmalar 2000'lerin başında başlamış olsa da mevzuatta herhangi bir bağlayıcılık bulunmadığından bu konudaki çalışmalar çalışma örgütleri, meslek odaları ve akademik camianın ilgi alanında olan kısıtlı bir alanda kalmıştır.

2.2. Modern Mimarlık Mirası İçerisinde Konut Yapıları Ve Korunmasında Karşılaşılan Zorluklar

Modernite sürecinde konut, moderni anlama, anlatma ve sergilemenin bir aracı olarak yüzyıl boyunca temel yaklaşımların üzerinden tartışıldığı nesne konumundayken, yüzyıl sonuna geldiğinde bu kez modern konutu korumak tartışmaların nesnesi olmuştur (Omay Polat, 2014, s. 56).

19. yüzyılda endüstrileşme ile başlayan yoğun göç dalgaları, kentlerde çok ciddi bir barınma problemini de beraberinde getirmiştir. Kentlerde yığılan bu nüfusun barındırılması ve savaş sonrası yıkılan kentlerin yeniden imar edilmesi için hızlı, ekonomik, yeni üretim metotları ve teknolojinin getirilerinden faydalanan bir kitlesel konut üretimi o dönem modern mimarının temel problemini oluşturmuştur. Aynı zamanda bu yeni konut üretim modelinin, 19.yüzyılda hızla üretilen plansız, sağlıksız ve niteliksiz konut üretiminden farklı olarak belirli bir imar düzeni içinde; ışık, havalandırma, sıhhi sistemler gibi temel insani ve mekânsal ihtiyaçların konut çözümlerine dahil edilmesi gibi çabalar, tasavvur edilen bu “yeni yaşam” biçimine uygun, büyük kitleleri barındıracak kent ve konut tasarımları, Le Corbusier’den, Brütalistlere, Rus Konstrüktivistlerden, CIAM 10 ve Japon Metabolistlere kadar pek çok mimar ve mimarlık grubunun temel ilgi alanını oluşturmuştur.

II. Dünya Savaşı ile birlikte bu kez yıkılan kentleri bir kez daha inşa etmek için üretimine başlanan yüksek katlı ve yoğunluklu toplu konut yerleşkeleri yüzyılın ikinci yarısından itibaren sorgulanmaya başlamıştır. Savaş sonrası konut olarak isimlendirilen bu yapılaşma yüksek yoğunluk, kimliksiz ve aidiyetsizlikle eleştirilmiştir. Bilgin’e göre: “Yeni konut çevrelerinde ortaya çıkan yabancılaşmanın, aidiyet duygusu eksikliğinin ve kimliksizliğin kaynağı, ortalama tüketici gereksinimlerinin teknokrat bir kimlikle tanımlanması ve bunlara uygun düşen optimum kurgusunun bitmiş bir ürün olarak sunulmasıdır.” (Bilgin (1998)’den akt: Vural, 2017, s. 22).

Modern Mimarlık mirası açısından bakıldığında konut yapılarının, kullanılan yeni malzeme ve teknikler, önerilen yeni yaşama kültürü ve bunu yansıtacak yeni mekânsal düzenlemelerin bulunduğu yapılar olması, bu miras içerisinde önemli bir yer teşkil ettiğini göstermektedir. Değişen toplumsal ihtiyaçlara yönelik olarak, sıradan ve çokça üretilen bu yapıların korunması gerekli kültür varlığı olarak tanımlanması için geleneksel koruma anlayışındaki gibi anıtsal, eski, biricik veya gösterişli nitelikleri bulunmamaktadır (Omay Polat ve Can, 2008, s. 181). Hatta bahsi geçtiği üzere kimi modern konut yapıları hem uzmanlar hem de toplumca ruhsuz, kimliksiz veya ideolojik kabul edilmektedir. Bu da hali hazırda modern yapıların korunmasına yönelik kamusal bilinci ve devlet desteğini sağlamakta zorluk yaratmaktadır.

Mac Donald; modern mimarlık mirasını korumada karşılaşılan 4 temel sorun bulunduğunu belirtmektedir. Bunlar; mirasın tanınma ve sahiplenilme sorunu, paylaşılan görüş, yaklaşım ve yöntem eksikliği, binaların yaşam ömrü ve teknik sorunlar, eskime/modası geçme sorunlarıdır (Mac Donald (1997)’dan akt: Balamir, 2014, s. 44). Bahsi geçen sorunların tamamı modern konut yapılarının korunması için de geçerlidir.

Aynı zamanda modern konut mimarisinin üretildiği dönemde, -özellikle Türkiye’de- geleneksel mimarının tahrip ve yok edilmiş olması gerçeği ve geleneksel olanı korumak için bu duyarsız yıkım halinin topluma anlatılmaya çalışılmış olması, şimdi modern olanı korumak konusunda bilinç oluşturmak açısından zorlukları bir kat daha artırmaktadır (Balamir, 2014, s. 45).

Modern yapıların korunmasında yüksek maliyetler sebebiyle, özgüne uygun şekilde onarım yerine yeni malzemeye değiştirme seçeneğine yönelinmektedir. Mevzuat açısından modern mimarının korunmasına ilişkin sınırların net olmayışı da bu duruma ortam hazırlamaktadır. Binaların eskimesi ve “modası geçip” kullanılmaz oluşu onarım yerine değiştirme veya yeniden inşa taleplerini yaratmaktadır. Özellikle konut yapılarında, günlük kullanıma ilişkin konfor koşullarının ve kullanıcı taleplerinin değişimi, korunacak ve yeniden kullanılacak yapılarda bir takım değişim ve eklemeler yapmayı

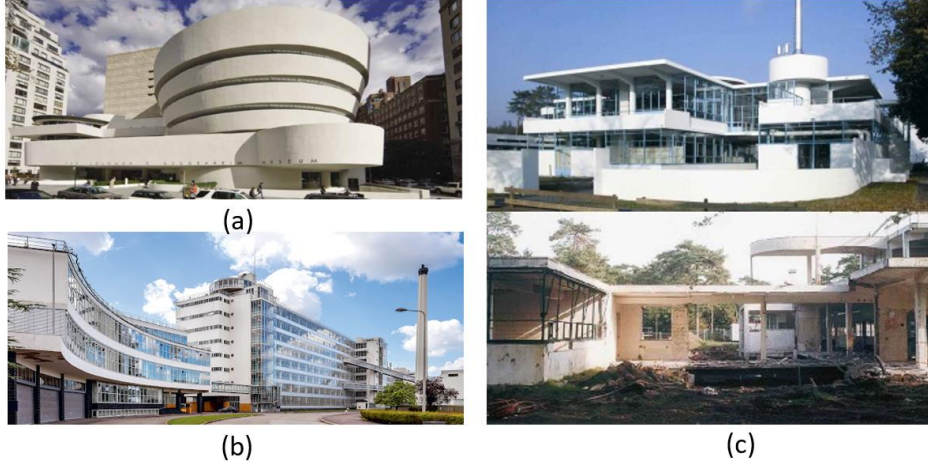
zorunlu kılmakta ve bu durum ekonomik sürdürülebilirlik açısından tartışmalara yol açarak korumada güçlük yaratmaktadır. Bu bağlamda Prudon modern mimarinin korunması ile ilgili kitabında, modern konutun korunmasına yönelik işlevsel olarak 3 alternatif sunmaktadır; “konutun müzeye dönüştürülmesi”, “koleksiyon nesnesi olarak konut” ve “konut olarak konut” (Prudon (2008)’dan akt: Omay Polat, 2014, s. 61).

Korumaya ilişkin tüm bu zorluklar ve modernizmin temel dinamiğinde yer alan değişim, devingenlik, geçicilik ve geçmişle bağıni koparma gibi felsefi argümanların karşıtlığına rağmen; modern konut yapıları çağının sanat, estetik, teknik değerleri ile sosyal, ideolojik ve kültürel ortamını yansıtan birer tarihi belge değerinde olmaları açısından korunmaya değerdir. Modernizmin yaratmış olduğu yeni tasarım ve estetik dil ile işleve yönelik yeni kurgu ve teknoloji ile gelişen çözümlerin, evrensel düzeyde karşılık bulmuş olması ile mimari bellek ve miras açısından da önemi büyüktür.

2.2.1. Modern konut mimarisinin korunmasına yönelik uluslararası çalışma örnekleri ve yaklaşımlar

Modern Mimarlık mirasının restorasyonu, özgün tasarım ilkelerine uygun rekonstrüksiyonundan, özgün malzemenin maksimum düzeyde korunmasına kadar farklı düzeylerde müdahaleyi öngören yaklaşımları barındırmaktadır. Welling, özgünlüğün değişen hiyerarşik düzeninde, fikrin ya da tasarımın özgünlüğünü, yapının mekânlarının ve detaylarının görselliği, işlevsel ya da sosyal bir deney olarak özgünlük gibi modern mirasla ilişkili kavramlarla tanımlamaktadır (Welling (1996)’den akt: Omay Polat, 2008, s. 28).

Modern mimarlık mirası yapıların korunmasına ilişkin kuramsal çalışmaların temelinin öncelikli olarak ikonik yapı örneklerinin korunmasına ilişkin müdahalelerde pratiğe döküldüğü görülmektedir. Bu yapıların restorasyon çalışmalarında farklı yaklaşımlar tartışılmış ve/veya uygulanmıştır. Bu yapılar kapsamında, *Guggenheim müzesi*, *Zonnestraal Sanatoryumu* ve *Van Nelle Fabrikası* (Görsel 1) gibi örnekler öncü niteliğinde sayılabilmektedir. Modern mimarlık mirasının korunmasına öncülük eden bu yapılar aynı zamanda konut mimarisinin korunmasında da yol gösterici olmuştur. Örneğin, Zonnestraal Sanatoryumu’nun restorasyon çalışmaları incelendiğinde iki karşıt yaklaşımın tartışıldığı görülmektedir. İlk yaklaşım, tasarım fikrinin korunmasını ana hedef olarak kabul ederek, yapısal ve malzeme kaynaklı bozulmalar sebebiyle yıpranmış yapının yıkılarak yeniden yapılmasını savunmaktadır. Uygulama kapsamında tercih edilen bir diğer yaklaşım; yapının restorasyonunun yeniden yapılmasından daha maliyetli olması durumunda dahi yapının, çağdaş teknikler kullanılarak, mevcut yapısal çerçevesinin onarılması ve güçlendirilmesi yönündedir (Canoğlu Kocaman, 2019, s. 38). 2014 yılında UNESCO dünya kültür mirası listesine girmiş ve restorasyon projesi ile Europa Nostra Avrupa Birliği Kültürel Miras Ödülü’nü almış olan Hollanda Rotterdam’daki, *Van Nelle Fabrikası* da bir diğer başarılı koruma örneğidir. Yapının restorasyon ve işlevsel dönüşümü bütüncül bir şekilde ele alınmış, müdahaleler özgün doku ve mekânsal organizasyon korunarak gerçekleştirilmiştir. Cam ve çelikten oluşan cephesi ile tavan döşemesi ve mantar başlıklı kolonları özgün haliyle korunmuş, sürdürülebilir tasarım anlayışı ile yapının elektrik ihtiyacı yenilenebilir kaynaklardan sağlanmıştır.

Görsel-1: Guggenheim Müzesi (a), Van Nelle Fabricsı (b), Zonnestraat Sanatoryumu Restorasyon Öncesi/Sonrası (c) (URL- 4,5,6)

Modern konut mirası yapıların korunmasına ilişkin uluslararası örnekler incelendiğinde ise, *Getty Institute*, *Iconic Houses*, *Corbusier Vakfı* gibi grupların yapmış olduğu çalışmaları görmek mümkündür. *Eames Evi*, *Tugendhat Evi*, *Gropius Evi*, *Louis Barragon Evi*, *Sonneveld Evi*, *Auerbach Evi*, *Dolderthal Evi*, *Villa Savoye*, *Villa E.1027*, *Mollar Apartmanı*, *Tel Aviv Beyazşehir Evleri* gibi nitelikli koruma örnekleri arasında sayılabilir.

Almanya'nın Jena şehrinde bulunan, 1924 yapımı, Gropius ve Meyer tasarımı Auerbach Evi (Tablo1-a) özgün tasarımın rekonstrüksiyonu ile korumaya ilişkin önemli örneklerden biridir. Bauhaus ilkelerinin uygulandığı ilk konut örneklerinden olan yapıda tüm malzemeler analiz edilerek özgüne uygun şekilde yeniden üretilmiştir.

1933 yapımı Rotterdam, Sonneveld Evi'nin (Tablo1-d) ise mülkiyet değiştirdikten sonra iç mekânında değişimler gerçekleşmiş olsa da yapısal olarak büyük çaplı bir değişikliğe uğramamış olması restorasyonda özgün haline dönülmesini kolaylaştırmıştır. Yapının tamamen özgün haline döndürülmesini amaçlayan restorasyon projesi için oldukça detaylı araştırmalar yapılarak, yapının ilk sahibinin fotoğraf ve video arşivleri, miras sahiplerinden alınan sözlü bilgiler, yapı mimarının arşiv belgeleri gibi pek çok kaynak taranmıştır. Bu çalışmanın sonucunda iç mekân özgün haline döndürülerek günlük kullanım objelerine kadar her bir detay arşiv taramalarından gelen verilere uygun olarak yeniden üretilmiş veya döneme ait objeler ile tamamlanmıştır (URL-7).

Bir diğer koruma yaklaşım örneği olarak Gropius'un Dessau Bauhaus Kampüsündeki "Gropius Evi" (Tablo1-b) restorasyonunu incelemek mümkündür. 1926 yılında okul yöneticisinin ikamet etmesi için inşa edilen konut, II. Dünya Savaşı sırasındaki hava bombardımanında yıkılmıştır. Yapıdan geriye bodrum kat kalmıştır. 1955 yılında yapı yeniden inşa edilmek istenmiş ve üzerine Emmers Evi adıyla bilinen geleneksel formdaki yapı inşa edilmiştir. 2003-2004 yıllarında Gropius'un özgün tasarımına uygun şekilde yapının yeniden inşa edilmesi tartışılmıştır. Düzenlenen proje yarışmasının ardından Bruno Fioretti Marquez'in rekonstrüksiyon projesi seçilerek uygulaması yapılmıştır. Tasarımcı, projede Gropius Evi'ni yeniden inşa etmek yerine, hafızalarda kalan imgesini gerçeğe dönüştürmeyi hedeflemiş, yeniden inşa yerine yeniden yorumlama yaklaşımı ile korumayı seçmiştir (Canoğlu Kocaman, 2019, s. 40,41). Projede yapıyı aslına uygun olarak yeniden inşa etmek yerine, orijinal yapının özgün orantılarını ve tasarı anlayışını koruyarak dış cepheleri tamamen minimize ederek soyutlama yoluna gidilmiştir. Özgün

konutun plan şemalarından alınan oranlarla, kutu biçimli kütleler, beyaz, opak ve heykelsi beton kabuklarla yeniden inşa edilmiştir.

Le Corbusier ve Pierre Jeanneret'in tasarımı olan 1934 yapımı, Molitor Apartmanı (Tablo 1-c) yüksek katlı konut yapılarının korunmasına ilişkin önemli bir örnektir. Le Corbusier'in de kullanıcısı olduğu yapı, UNESCO Dünya Kültür Mirası listesinde yer almaktadır. Le Corbusier'in tüm temel tasar ilkelerini taşıyan yapı "ortak mülkiyet" sebebiyle korumaya alınmakta oldukça gecikmiştir. 2015 yılında restorasyon çalışması başlayan Le Corbusier'e ait daire, günümüzde müze ev olarak hizmet vermektedir. İnşa edildiği dönemden itibaren yalıtım problemleri bulunan yapıda buna bağlı olarak nem, kaplamalarda dökülme ve metal korozyonu gibi sorunlar tespit edilmiştir. Sorunlara yönelik hazırlanacak koruma projesinde hangi dönemin referans alınacağı esas sorunu teşkil etmiştir. 30 yıl boyunca Le Corbusier tarafından kullanılan ve üzerinde müdahaleler gerçekleştirilen yapı ve iç mekân tasarımındaki renk, malzeme ve doku değişikliklerinin özgünlüğü tartışılmıştır. Sonuç olarak sonradan yapılan müdahalelerin, Le Corbusier'in yaratıcı zekasının bir ürünü ve tasarım serüveninin bir parçası olduğu kabul edilerek korunmuştur (URL-8).

Tablo-1: Modern konut yapılarının restorasyonunda öncü örnekler ve koruma yöntemleri (URL-7-13)

Modern Konut Yapılarının Korunma ve Restorasyonuna İlişkin Öncü Örnekler		
Yapının Görseli	Yapıya İlişkin Bilgiler	Koruma Yöntemi
	A) AUERBACH EVİ Yapım Yılı: 1924 Restorasyon Tarihi: 1994-95 Yapım Yeri: Jena/Almanya Mimar: Gropius ve Meyer İşlev: Konut	Rekonstrüksiyon/Özgün tasarım, malzeme ve detay ile birebir
	B) GROPIUS EVİ Yapım Yılı: 1926 Restorasyon Tarihi: 2004 Yapım Yeri: Dessau/Almanya Mimar: Gropius ve Meyer İşlev: Konut	Rekonstrüksiyon/Yeni Tasarım

	<p>C) MOLITOR APARTMANI</p> <p>Yapım Yılı: 1934 Restorasyon Tarihi: 2015 Yapım Yeri: Dessau/Almanya Mimarı: <i>Le Corbusier</i> İşlev: <i>Konut</i></p>	<p>Restorasyon / Yeniden işlevlendirme / Müze ev</p>
	<p>D) SONNEVELD EVİ</p> <p>Yapım Yılı: 1933 Restorasyon Tarihi: 2001 Yapım Yeri: Rotterdam/Hollanda Mimarı: <i>Brinkman ve Van der Vlugt</i> İşlev: <i>Konut</i></p>	<p>Restorasyon/ Yeniden işlevlendirme / Müze ev</p>

3. Türkiye’de Yüksek Katlı Modern Konut Yapıları ve Korunmasında Karşılaşılan Güçlükler

3.1. Türkiye’de modern yüksek katlı konut yapılarının ortaya çıkış süreci ve etkenler

Dinamik yapıları ile kentler, iç içe geçmiş pek çok faktörün bir araya gelerek şekillendirdiği yapılardır. Bu yapının temel hareket noktasını ise ilk çağlardan beri konut oluşturmaktadır. Bu sebeple konut üretimindeki yaşanan değişim ve dönüşümler, kent kültürü ve kimliği ile sosyolojik yapının karşılıklı etkileşimi içinde değişen ve birbirini dönüştüren bir yapıdadır.

Türkiye özelinde bakıldığında modern konut üretim süreci, Ankara ile başlamıştır. Yüksek katlı ilk konutlar İstanbul’da ortaya çıkmış olsa da Cumhuriyetin kurulması ile Ankara yeni imar hareketinin merkezi olmuştur. O dönemde yüksek katlı ve modernist mimari üsluptaki yapılar modernlik ve çağdaşlık sembolü olarak görülmeye başlamıştır. Cumhuriyet ile birlikte siyasal ve toplumsal değişikliklerin yarattığı etkiler konut üretimine de yansımıştır. Apartman tipi konutlara olan ilginin artması dönemin gazete ve dergilerinde (Görsel 2), hem geleneksel Türk aile yapısı ve kültürüyle uyuşmadığı gerekçesiyle eleştirilmiş hem de modernlik ve batılılaşma aracı olarak görüldüğünden teşvik edilmiştir (Vural, 2017, s.29). Tanyeli “Erken Cumhuriyet dönemi, modern insanı ve toplumu, modern konutla birlikte yaratmayı düşlemiştir. O yılların okul kitapları ve dergileri, konut mimarisine hangi ideolojik beklentilerle yaklaşıldığının örnekleriyle doludur. Sonraki yıllarda bu beklenti ortadan kalksa da konut mekânı ve barınma kültürü, modernleşmenin en belirgin soyutlaşma alanlarından biri olmuştur ve hala da böyle olmayı sürdürmektedir” ifadeleriyle dönemi anlatmaktadır (Tanyeli (1998)’den akt: Zeylan, 2009, s. 52).

Görsel-2: Erken Cumhuriyet Dönemi Konut Reklamları (Vural, 2017)

1930-1950 dönemi, Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte mimarlık faaliyetleri ve yapı üretiminin oldukça yoğun ve nitelikli olduğu bir dönem olmuştur. Fakat savaştan çıkan ülkede imar hareketi ancak devlet eli ve imkânlarıyla mümkün olduğundan; apartman tipi yüksek katlı konut yapılarından çok kamu binaları, lojman yapıları ve çok katlı toplu konut örnekleri ile özel teşebbüs ile yapılan villa tipi konut yapıları ortaya konmuştur. Merkezi otoritenin imkânları ve ideolojisi yönünde üretilen bu yapılarla hem konut ihtiyacına çözüm aranmış hem de yeni bir yaşam ve kültür biçimi topluma sunulmuştur.

1930-50 yılları arasında üretilen modern konutlar, bu yapılarla sahip olabilecek birikim ve statüye sahip insan sayısının azlığından ötürü büyük kentlerde ve belli bir üretimle sınırlı kalmıştır. Konut sahiplerinin yüksek gelir grubundan kişiler olması sebebiyle, üretilen konutlar da belli bir niteliğe sahiptir ve dönemin önemli mimarları olan, Mimar Kemaleddin, Seyfi Arkan, Sedat Hakkı Eldem, Zeki Sayar gibi önemli isimlerin elinden çıkmıştır.

Devlet eliyle yürütülen modernleşme hareketiyle hızla yaygınlaşmaya başlayan yüksek katlı konut üretimi; Orta Anadolu'da da modernleşme öncülüğü yürüten şehirlerde kendini göstermeye başlamıştır (Vural, 2017, s.31). Apartman ve konut üretim biçiminin farklı bir boyutta ele alınması konusunda en önemli karar devletin konut üretiminde rol alması için 1937 yılı Nisan ayında Emlak ve Eytam Bankası içeriğinde Emlak Bank Yapı Ltd. Şti.'nin kurulmasıdır. Bu kapsamda ilk gerçekleştirilen proje de 1945 yılında yapımı tamamlanan "Memurin Apartmanları - Saraçoğlu Mahallesi'dir." (Görgülü, 2016, s.170).

Ardından, II. Dünya Savaşı'yla başlayan dönemden, 1950'lerin başlangıcına kadar geçen sürede, tüm alanlarda olduğu gibi yapısal faaliyetlerde de bir durgunluk dönemi yaşanmıştır (Vural, 2017, s.40).

İhsan Bilgin, 1945 sonrası dönemin, modernleşme sürecinde bir dönüm noktası olduğunu şu şekilde ifade etmektedir: "Geleneksel ilişkilerin ve yerleşme biçimlerinin egemen olduğu bir coğrafya içinde adacıkların yer aldığı ve bu adaların çevrelerine içeriden nüfus edip dönüştürmek yerine, dışarıdan kontrol ettikleri düalistik bir yapı yerine, birleşik etki yapan homojen bir gelişme biçimi egemen olmuştur. Böylelikle modernleşme, uluslararası ticaret erbabı, üst kademe bürokrat ve nihayet memur kesiminin kendilerini toplumun geri kalanından ayıştıracak seçkin bir yaşama tarzının ifadesi ve bir devlet projesi olmaktan çıkarak, toplum katlarının yüzeyini kaplayan ve topluma derinlemesine nüfus eden bir dinamik halini almıştır. Bir başka deyişle kısmi ve dışsal bir gelişme olmaktan çıkıp, bütüncül ve kuşatıcı bir karakter kazanmıştır." (Bilgin, 1996, s. 472-490).

Tekeli'nin belirttiği gibi; 1950'lere gelindiğinde biten II. Dünya Savaşı'nın ardından, Türkiye'de endüstrileşmenin artması ve kırsaldan İstanbul'a göçün başlaması ile gerçek anlamda bir konut ihtiyacının açığa çıkması, arsa fiyatlarının hızla artmasına sebep olmuştur. Yükselen maliyetleri birden çok ailenin bölüşmesinin getireceği avantaj ile çok katlı apartman bloklarının yapılması bir ihtiyaç olarak kendini göstermiştir (Pulat Gökmen, 2011, s. 5). Böylece Türkiye'de de yüksek katlı apartman blokları artık bir prestij veya modernleşme nesnesi olmaktan çıkarak bir ihtiyaç nesnesi haline gelmiştir. Fakat aynı gerçeklik; köyden göç, konut yetersizliği, yüksek arsa ve kira bedelleri gibi etkenlerle, gecekondular dediğimiz ve bugün bile kentlerin en güncel problemlerinden olan kalitesiz konut üretiminin başlangıcına da sebep olmuştur.

1965 yılında Kat Mülkiyeti Kanunu'nun çıkması da yüksek katlı konut üretiminde başka bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Yap-sat konut üretimi bu dönemde ortaya çıkarak hızlı yapılaşma ile birlikte geleneksel konut yapılarının yok edilmesine/ korunamamasına sebep olmaya ve yerini niteliksiz "modern" yapılara bırakmaya başlamıştır. Bozdoğan; Yüksek apartman bloklarının ortaya çıktığı bu dönemde konut mimarisinde monotonluk ve kimlik kaybının hâkim olduğundan bahseder. Ülkedeki büyük kentlerde yaygınlaşan bu durum, konut mimarisinde giderek yaygınlaşmış ve tüm konut alanları bir örnek hale gelmeye başlamıştır (Pulat Gökmen, 2011, s. 12-16).

Bu dönem içerisinde ortaya koyulan bir başka konut üretim pratiği ise kooperatifler olmuştur. Genellikle işçi ve memurların oluşturduğu kooperatif gruplarının, sosyal güvenlik kurumları ve Emlak Kredi Bankası'ndan alınan krediler ile kendi konutlarını yaptıkları bu dönemde Tekeli; kooperatiflerin, yap-sat konutların aksine üyelerin içinden geldiği toplumsal katmanda yaygın olan değer ve beğenilere göre tasarlandığından söz eder. Konut tasarımında, söz hakkı kooperatif üyelerine aittir (Mutdoğan, 2014, s. 9). Bu konutlar, sınırlı olanaklar içerisinde yapılmış olmalarına rağmen, plan tipi, mekân organizasyonu ve donatılar bakımından orta tabakanın standartlarını yakalamayı hedeflemiş nitelikli modern konut örnekleridir (Vural, 2017, s.31).

3.2. 1930-1965 Dönemi yüksek katlı modern konutların plan tipolojisi ve genel mekânsal özellikleri

Osmanlı döneminde İstanbul'da ortaya çıkan ilk yüksek katlı konut örnekleri modern tasarım anlayışından uzak, daha ziyade Avrupalı klasik ve ekletik tarzların etkisi altında yapılar (Görsel-3). Ancak cephe anlayışındaki Avrupa etkisine rağmen bu yapıların plan tipolojisinde baskın öğe geleneksel sofa ve avlu kullanımı olmuştur. Bir yandan ise oda kullanımı ve işleve göre özelleşmiş mekânlar gibi yenilikler bu dönem yüksek katlı konut yapılarında görülmeye başlamıştır. Bu dönemde İstanbul'da ortaya çıkan bir diğer çok katlı konut tipi de sıra evlerdir. Uyguladıkları alanın topografik ve çevresel farklılıklarına göre değişim gösteren cephe ve yerleşim düzenlerinde olsalar da plan şemalarında belirli ortak noktalar hâkimdir. Tipik kat çözümleri, yola ve arka cepheye bakan iki oda ile aradaki servis mekânları ve merdiven sisteminden oluşmaktadır. Esas katları geleneksel Türk konutundan farklı olarak birinci kattır. Odalar belirli bir işleve yönelik olarak özelleştirilmiştir. Konutlar ise 3 veya 4 kattan oluşmaktadır (Sunalp, 1999).

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte, Osmanlı'nın son döneminde şekillenmeye başlayan I. Ulusal Mimarlık Akımı da ilk örneklerini vermeye başlamış, kentlerdeki tüm yapılarla birlikte, konut yapılarında da akımın etkisiyle bir yandan batı kültür ve tasarımına duyulan ilgi artmış, diğer yandan geleneksel öğelerin korunarak yeniliklerle sentezlenmesine çalışılmıştır.

Batur'a göre; 1930'lara kadar olan dönemde, konutun planı belirli geometrik formlara bağlı kalmadan yan yana gelen işlevlerin ve parselin şekline göre biçim almıştır. Sofa kullanımının temel plan kurgusunda yer almaya devam ettiği bu dönemde, oldukça rağbet gören dairesel formda mekânlar, hem plan düzleminde hem de kütsel etki anlamında kendi hissettirmektedir ve oturma ve yemek yeme mekânlarında sıkça kullanılmıştır (Batur (1985)'dan akt: Zeylan, 2009, s. 60). Özellikle cephelerde kullanılan üsluplarda 1940'lara kadar, Ankara örneklerinde ağırlıklı olarak saf bir şekilde modernizm uygulamalarına öykünülürken, İstanbul'da, Art Deco, Dekonstruktivizm ve pürizm gibi farklı akımlardan etkilenen konut blokları ortaya koyulmuştur.

Görsel-3: 1930 öncesi yüksek katlı konut örnekleri (a) Doğan Apt, (b) Mısırlı Apt., (c) Akaret Sıra Evleri (URL-31-33)

1930-40'lı yıllarda yapılan modern yüksek katlı konut örnekleri incelendiğinde batıdaki modernist dönemin Türkiye'deki sivil mimariyi etkilediği açıkça görülmektedir. Konut planlama anlayışı modernizmin baskın etkisiyle fonksiyonalist bir mantığa bürünmüştür. Modern mimarinin önemli özelliklerinden olan primer formlardan yola çıkarak tasarım bütünlüğüne erişme ve beyaz renk kullanımı gibi özelliklerin bu dönem yapılarında ön plana çıkmıştır. Bu yapıların taşıyıcı sistemleri kargir yığma, kısmen betonarmedir ve buna bağlı olarak pencere açıklıkları ve mekân bölüntüleri de değişmekte ve daha esnek bir hale gelmiştir. Kalorifer kullanımı ile bağlantılı olarak plan şemalarında koridora sıralanan veya merkezi hole açılan odalar ön plana çıkmakta ve sofa kullanımı azalmaya başlamıştır (Görgülü, 2016, s.170).

Bu dönem yüksek katlı konut örneklerinde; sokaktan erişimde özelleşmiş bir giriş, kimi zaman havuz vb. öğelerle süslenmiş bir bekleme alanına ve yaygınlaşmaya başlayan asansör kullanımına rastlanmaktadır. Dairesel form kullanımı etkisini kütsel anlamda yitirmiş ve düzenli dörtgen form kullanımları artmaya başlamıştır. Genelde katta bir veya iki daire yerleştirilerek düzenlenen bu plan şemalarında ikinci bir servis girişine rastlamakta mümkündür. Geleneksel kullanımda yer alan gömme dolaplar bu dönemde ortadan kalkmaya başlamıştır (Vural, 2017, s.39).

1950'lerle birlikte hem sanayileşme ve teknolojik yeniliklerde hem de nüfus artışı ve köyden kente göç oranında hızlı bir artış ortaya çıkmaya başlamıştır. Tünel kalıp sistem, hazır beton yapımı ve prefabrikasyon inşaat gibi kitlesel üretimi sağlayacak teknolojik gelişmelerin ülkeye gelmesi, gelişmeleri de beraberinde getirmiş böylece yüksek katlı konut üretiminde ciddi bir basamak teşkil etmiştir (Vural, 2017, s.40, 41).

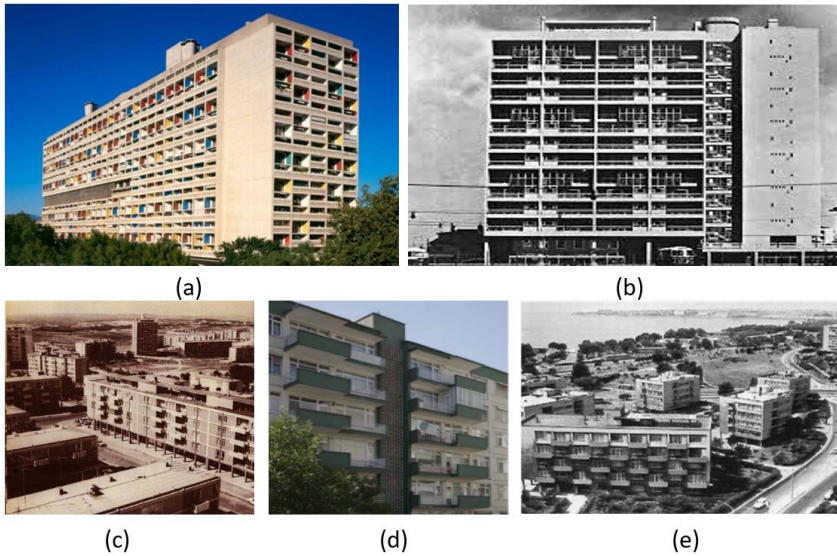
Aynı zamanda konuta olan talebin artması, arsa arzındaki yetersizlik ve farklı ekonomik sınıflar için üretim yapılmaya başlanması ile dönemin modern konut yapılarının standartlarında (alan ve malzeme kullanımı, tasarım niteliği vb.) önceki yıllara göre bir düşüş görülmeye başlamıştır. Mekân kullanımında gidilen kısıtlamalar konutlarda "salon" un önemini artırmaya başlamıştır. Bununla birlikte modernizmin temel fonksiyonel plan şeması ve cephe dili gibi özellikleri kendini göstermeye devam etmektedir. Gökmen dönemin tipik konut planını "1950'li yıllarda ülkenin tüm kentlerinde orta sınıf için yapılan

apartmanlarda standartlaşan apartman planlarında evin merkezi her yerde “hol” olarak adlandırılan orta mekândır. Yatak odaları ve banyodan oluşan ve daha fazla mahremiyetin söz konusu olduğu bir bölüm kısa bir koridorla orta hole eklemlenir. Ayrıca bu evlerde misafir odası denilen bir oda bulunur. Geleneksel konutta var olmayan bu mekân modernleşmenin getirdiği bir zorunluluk olarak bulunur” (Pulat Gökmen, 2011) şeklinde aktarmaktadır.

Bu dönem konut yapılarına mimari anlamda Le Corbusier’in Unité'd habitation yapısı damga vurmuştur. Modernizmin simge yapılarından olan bu konut bloğu; Türkiye’de de üretilen pek çok yüksek katlı, toplu konut bloğuna (Hukukçular Sitesi, 4.Levent Toplu Konutları, Ataköy Sosyal Konutları I. Etap, Etiler Sitesi) ilham kaynağı olmuştur. (Görsel-4).

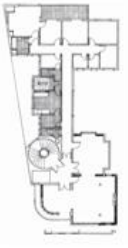

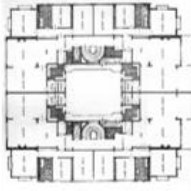

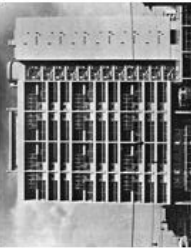

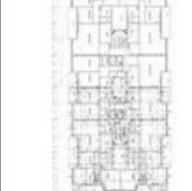

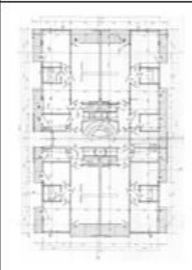

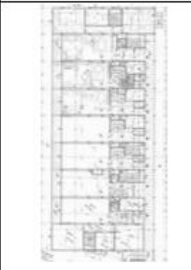

1960’lardan itibaren ve özellikle Kat Mülkiyeti Kanununun çıkması ile birlikte, inşa edilen yap-sat tarzı konut yapılarının; ayrıık veya bitişik düzende, arsa büyüklüklerine göre sınıflandırılabilir bir kaç planimetrik şemanın tekrarı şeklinde olduğu görülmektedir. Bu şemalar herhangi bir tasarım anlayışına bağlı olarak değil müteahhitlerin ve kullanıcı gelir-talep dengesinin doğurduğu sonuca göre şekillenmiştir (Görgülü, 2016, s.173). 1965’te Kat Mülkiyeti Kanununun çıkması ile yap-sat konut üretimine geçilmesiyle birlikte, konutlarda öne çıkan mimari öge tamamıyla salon salamanje denilen misafir odaları olmuştur. Konutun gösteriş alanı olarak görülen salon, niteliksizleşen konut üretimin vitrin yüzü haline gelmiştir.

Geniş ve gösterişli bu salonların dışında kalan diğer hacimlerin standartları ise oldukça düşüktür. Havalandırma ve aydınlanma problemleri, yetersiz alan kullanımı, apartman boşluğuna bakan odalar gibi eksikler sebebiyle önceki dönem konutlarının niteliklerinin altında ürünler verilmeye başlanmıştır. Dönemin plan şemalarında; oturma odası diyebileceğimiz günlük yaşamın geçtiği alan ve misafir salonlarının birbiriyle ilişkili olduğu ancak ayrı odalar şeklinde planlandığı, cephelerde ise modernizm arayışının hala oldukça baskın olduğu görülmektedir.

Görsel-4: (a) **d’Habitation** (1952), Le Corbusier, Marsilya, (b) **Hukuçular Sitesi** (1962), H.Baysal-M.Birsel, İstanbul, (c) **4. Levent Toplu Konutları** (1954), Aru- Gorbon, İstanbul, (d) **Etiler Sitesi** (1957), H.Berksan, Ankara, (e) **Ataköy Sosyal Konutları I.Etap** (1962), İstanbul (URL-19,20,21,15,22)

Tablo-2: 1930-1960 Dönemi Yüksek katlı modern konut üretiminden cephe ve plan örnekleri

1930-1950 Dönemi		1950'ler		1960'lar	
Plan Örnekleri	Cephe Örnekleri	Plan Örnekleri	Cephe Örnekleri	Plan Örnekleri	Cephe Örnekleri
					
Tüten Apart., 1936, A. Denктаş. (URL-34)					
Ceylan Apart., 1933, S.H.Eldem. (URL-14)					
Osman Apart., 1937, S.Arkan., (URL_15)					
Şevket Apart., 1937, S.Arkan., (URL_15)		Etiler Sitesi, 1957, H. Berksan. (URL-15)		Özok Apartmanı, 1962, Okçu, E. (URL-15)	

İstanbul

Ankara

3.3. Türkiye’de modern yüksek katlı konutların korumasına yönelik çalışmalar ve uygulamada karşılaşılan güçlükler

Türkiye’de mevzuatın modern mimarlık mirasını korumaya yönelik bir kararı olmadığından tescil altına alınmış modern mimarlık yapısı sayısı oldukça azdır. Omay Polat’ın “Türkiye’nin Modern Mimarlık Mirasının Korunması” başlıklı doktora çalışmasında aktarmış olduğu tescilli modern mimarlık mirası yapılardan bazıları; İstanbul Adliye Sarayı, İstanbul Manifaturacılar Çarşısı, Ankara Ulus Kent Merkezi, Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası, Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası ve Lojmanları, T.C. Karayolları 17. Bölge Müdürlüğü Kompleksi, İnönü Stadyumu, Levent Yerleşimi, Ataköy I. ve II. Kısım Yerleşmeleri, Ayhan Apartmanı, Bossa Apartmanı, Florya Deniz Köşkü, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, İller Bankası ve Bursa Sümerbank Merinos Fabrikası’dır (Omay Polat, 2008, s. 57-59). Bu yapılardan bir kısmı tescil kararlarının mahkemece bozulması ile süreç içerisinde yıkılmıştır. Tescillenen yapıların niteliklerine bakıldığında simgesel yapılar veya ilk olma özelliği taşıyan yapıların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Dolayısı ile özellikle anonim kabul edilebilecek, ortak mülkiyetli apartman yapılarının veya kooperatif yerleşimlerinin tescillenmesindeki zorlukların varlığı bu noktada kendini göstermektedir.

Türkiye’deki modern konut mirası yapıların korunmasına ilişkin örnekler incelendiğinde, İstanbul Levent yerleşiminin “Çağdaş Levent Derneği’nin girişimleri ile İstanbul 3 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nun (KTKVBK) 13 Mayıs 2008 tarih ve 3047 sayılı kararı ile kentsel sit alanı ilan edilmesi önemli bir dönüm noktasıdır. Koruma kararının özet gerekçesi: “Levent Çiftliği denilen arazide 1947’de inşaatına başlanan alanın ülkemizdeki ilk planlı toplu konut projelerinden olması; planlama düzeni ve modeli açısından örnek oluşturması; yapıların mimarisinde bilinçli yeğlenen sade ve gösterişsiz karaktere günümüzde artık rastlanmaması; tüm özgün niteliklerini hâlâ devam ettirmesi ve kentin bu bölgesindeki gelişme karşısında bozulma ve niteliğini kaybetme riskinin bulunması” şeklindedir (URL-23). 4. Levent yerleşimi ise diğer etaplardan (1 ve 2 katlı tek ve ikiz sıra evler) farklı olarak yüksek katlı konut blokları ve sosyal donatı mekânlarından oluşmaktadır. Ancak alınan koruma kararına rağmen bölgede herhangi bir kapsamlı restorasyon çalışması uygulanmamıştır. Bölgede konutların zamanla ticaret işlevi ile kullanılmaya başlamış olması yapılarda niteliksiz ve kontrolsüz müdahalelerin oluşmasına sebebiyet vermiştir (Tablo-3). Cephelerdeki tabela vb. eklentilerden, iç mekân kurgusundaki değişimlere kadar pek çok müdahale ile yapıların özgün kimliği bozulmaktadır (Koçoğlu Uysal, 2019, s. 38-52).

Ancak az sayıdaki koruma çalışmasına rağmen yıkımlar çok daha fazla oranda gerçekleşmektedir. 2013 yılında tescil kararı alınan, Şişli’deki Emin Necip Uzman’ın 1947 tarihli Sadıklar Apartmanı, 2019 yılında “depreme dayanıksız olması” gerekçe gösterilerek “6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun” kapsamında yıkılmıştır (Tablo-3).

İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, 662 ve 663 sayılı ilke kararı ile Talimhane bölgesinde bulunan bazı yapıların tescil kararı alınmıştır. Bu bölgede yer alan, 1935 yapımı, Seyfi Arkan tasarımı Ayhan Apartmanı da (Tablo-3) tescillenen modern konut yapılarından biri olmuştur. Ancak 1999 yılında kentsel sit alanı olarak tanımlanan “Talimhane Bölgesi Yayalaştırma Projesi” devam ederken yapı strüktürel problemler öne sürülerek yıktırılmıştır. Ayhan Apartmanı, koruma kurulunun “aslına uygun şekilde yeniden inşa edilmesi” kararıyla yeniden projelendirilerek “rekonstrüksiyon” adı altında yeniden inşa edilmiş ancak “5 kat ilaveli” yeni yapının tasarım yaklaşımı oldukça fazla eleştiriye maruz kalmıştır. Bölgede Sedat Hakkı Eldem’in Ceylan Apartmanı ve Rebii Grobon tasarımı Doğu Apartmanı gibi yüksek katlı

konut örnekleri ise günümüzde yapılan niteliksiz müdahalelere rağmen aynı işlevle varlığını sürdürmektedir.

Tablo-3: Tescilli ilk modern yüksek katlı konut ve toplu konut örnekleri, koruma, yıkım ve rekonstrüksiyon kararları (URL-21,24,25-26,27), (Koçoğlu Uysal,2019)

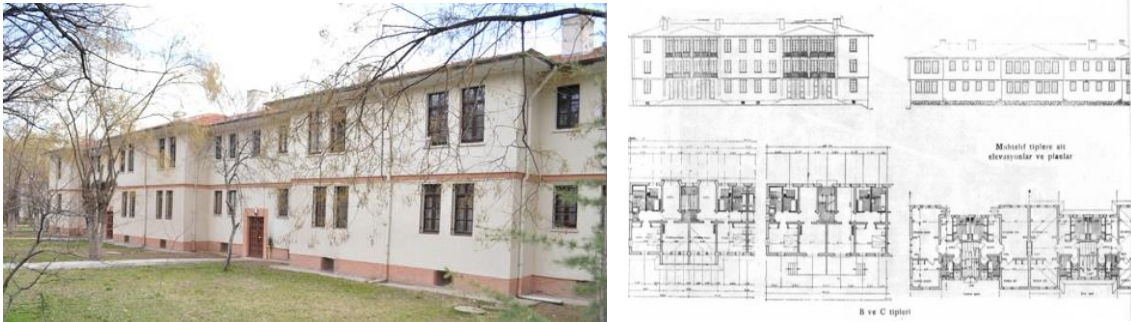
Yapı	Özgün Durumu	Müdahale Sonrası Durumu	Güncel Durumu
Sadıklar Apartmanı E.N.Uzman 1947 İstanbul			Gördüğü müdahaleler ile özgün haline kat eklenmiştir. 2013 yılında tescil kararına rağmen Afet riski kapsamında yıkılmıştır.
Ayhan Apartmanı S.Arkan 1935 İstanbul			1999 yılında tescilli olan yapı strüktürel gerekçeler ile rekonstrüksiyonu yapılmak üzere yıkılmıştır. Yapılan rekonstrüksiyon ile yapıya 2 kat ilave edilmiştir.
Levent Kentsel Koruma Alanı			2008 yılında alınan koruma kararına rağmen bölgede herhangi bir çalışma yürütülmemiştir. Yapıların ticaret vb. farklı işlevler ile kullanılması sonucu niteliksiz ek ve müdahaleler oluşmaktadır.

Adana'da bulunan 1960 yapımı, mimar Emin Arf tasarımı, Bossa Apartmanı Sabancı ailesi tarafından yaptırılmıştır. Yapının yeni sahiplerince yıktırılmak istenmesi üzerine Mimarlar Odası Adana Şubesi koruma kararı aldırılmak üzere Adana KTVKKB'ya başvuruda bulunmuş, yapı sahipleri asbest kullanımı ve karma strüktürel sorunlar sebebiyle başvuruya itiraz etmiştir. Bölge kurulunun "Türk modern mimarlık tarihinin nitelikli örneklerinden biri olması nedeniyle tescile değer olduğu, ancak şu andaki haliyle kaba inşaat görünümü sergilediğinden tesciline olanak bulunmadığı" kararı ile yapının yıkımı gerçekleştirilmiştir.

Son dönemde yoğun tartışmalar ile gündemde olan bir başka modern mimarlık mirası konut bölgesi de Saraçoğlu Mahallesi'dir. Türkiye'nin ilk toplu konut projesi (1945-48) olarak Ankara Kızılay'da üst kademe memurlar için inşa edilmiş olan konut bölgesinin tasarımı mimar Paul Bonatz'a aittir (Görsel-5). 1979 yılında 1. Derece Kentsel Sit Alanı ilan edilen bölge, afet riski altındaki alan ilan edilerek koruma kapsamından çıkarılmıştır. Yıllardır süren itirazlar ve hukuk mücadelesine rağmen bölgede inşaat çalışmaları başlamıştır. Mevcut yapıların korunacağı ifade edilen projede bölgeye yeni yapılaşma

kapsamında 120 konut, 92 ticarethane, 212 ofis ve 5 otel yapısı inşa edileceği ifade edilmektedir. Aynı dönem Ankara'da yapılan bir başka modern mimarlık mirası konut yerleşkesi de Yenimahalle konutlarıdır. Ancak bölgeye yönelik koruma kararı bulunmaması sebebi ile bölgedeki 2902 adet konuttan günümüze ulaşabilen yalnızca 81 konut kalmıştır. Bu yapılar da pek çok niteliksiz müdahale ile özgün halinden oldukça farklı bir durumdadır (Yılmaz ve Sağiroğlu, 2020, s. 312).

Ankara Cinnah'ta bulunan Nejat Ersin Tasarımı (1960) bir kooperatif apartmanı olan Cinnah 19 (Meydanlar Müdürlüğü İşçileri Yapı Kooperatifi Apartmanı) uluslararası üslupta tasarlanmış nitelikli konut mimarisi örneklerinden (Görsel-6) biridir. Tescil kararı bulunmayan yapının 3 ve 4 numaralı daireleri Mimarlar Derneği 1927 tarafından satın alınarak, modern mimarlık mirasının belgelenmesi ve korunmasına örnek oluşturmak üzere, mekânın onarımına ilişkin özgün tasarıma sadık kalarak bir çalışma yürütülmüştür. Yapının dernek merkezi olarak seçilmesi ile modern mimarlık mirası ve korunmasına yönelik farkındalık sağlamayı amaçlamıştır.

Görsel-5: Saraçoğlu Mahallesi (1948), Paul Bonatz, Ankara (URL-28,29)

Görsel-6: Cinnah 19 Apartmanı (1960), Ankara (URL- 30,31)

4. Değerlendirme ve Sonuç

Modern mimarlık mirası kavramının ulusal ve uluslararası toplum tarafından yeterince kavranamamış ve sahiplenilmemiş oluşu, mevzuattaki yetersizlik ve tutarsızlıklar sebebiyle korumada güçlükler yaşanmaktadır. Modern mimarlık üretiminin ana öğelerinden biri olarak konut yapılarının korunması; gerek günlük kullanımın esaslı bir parçası olması ve bunun getirdiği hızlı yıpranma ve ihtiyaç değişimlerinin gerektirdiği müdahaleler, gerekse de rant unsuru olması sebebiyle üzerindeki yıkım baskısı ile daha da güçleşmektedir. Türkiye'deki modern konut üretiminin nitelikli örneklerinin verildiği 1923-60 yılları arası dönemde üretilmiş olan yüksek katlı konut bloklarının korunmasına ilişkin karşılaşılan zorluklar;

- Mevzuat ve değerlendirme sistemlerindeki tanımlamaların ve bağlayıcıların yetersizliği,

- Toplum ve Devlet otoritesinde modern mimarlık mirası kavramının yeterince karşılık bulmaması,
- Ekonomik sürdürülebilirlik sorunlarına ve değişen kullanıcı taleplerine yönelik müdahale yaklaşımlarının geliştirilememesi ve gerekli bütçelerin ayrılamaması,
- Kent merkezlerindeki arsa arzındaki yetersizlik, nüfus yoğunluğu ve rant kaygısının getirdiği baskı,
- Yapıların yıpranma sürecinin terk, bakımsızlık ve kentsel dönüşüm bakışı ile hızlanması,
- Strüktürel problemler, depreme dayanıklılık konusundaki riskler, asbest vb. sağlığa zararlı madde kullanımları, yapıların bakımsızlık veya terkinden kaynaklanan çöküntü bölgelerinin oluşması,
- Kullanıcıların güncel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik yapmış olduğu bilinçsiz müdahale ve değişiklikler ve
- Çok sayıda mülkiyet sahibinin bir arada yaşamış olduğu bu tip yapılarda karar alma mekanizmasının yavaş hatta işlemez halde oluşu

Şeklinde özetlenebilir. Bahsi geçen etkenler sebebiyle ülkemizdeki pek çok nitelikli modern mimarlık mirası yapı kaybedilmiştir. Özellikle konut yapılarında yaşanan koruyamama durumu çok daha baskındır. Tarihi bir önem atfedilen kamusal yapılar yahut “ünlü” mimarların “simge” yapıları nispeten korunabilir ve bu konuda kamuoyu yaratılmaya çalışılabilirken, Türkiye'nin pek çok yerinde nitelikli ve özgün anonim modern konut yapısı belgelenmeden yitilmektedir.

Modern mimarlık mirası yapıların korunmasına yönelik olarak yapılan uygulama örnekleri incelendiğinde 4 temel yaklaşım olduğu görülmektedir;

İlk ve ne yazık ki en çok tercih edilen yaklaşım, yapının korunması ve restorasyonunun yeniden yapımından maliyetli olduğu ve mevcut yapının kullanımının sürdürülebilirlik açısından zor olduğu gerekçeleriyle, yapının belgelenerek yıkılmasıdır. Kaldı ki ülkemiz mevzuatında belgeleme konusunda bağlayıcı bir madde bulunmadığından yapılar çoğu zaman belgelenmeden yıkılmaktadır. İkinci bir yaklaşım ise yapının restorasyonunun bahsi geçen ekonomik kaygılar ve koruma aşamasında uygulanması gereken ileri teknoloji yöntemlerin gerektirdiği teknik zorluklar nedeni ile yıkılarak yeniden yapılması (rekonstrüksiyon) şeklindedir. Bu aşamada da önceki bölümlerde söz edildiği şekilde; yapının özgün hali ile birebir (malzeme, renk, teknik, detay vb.) şekilde inşa edilmesi veya özgün yapının yorumlanarak tamamen yeni bir tasarımın ortaya koyulması ile yeniden inşa edilmesi gibi farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Ancak ülkemizde bu uygulamaların da belirli ölçütler ve sınırlayıcılar ile tanımlanmamış oluşu bahsi geçtiği üzere niteliksiz ve özgün yapı ile fikri ya da maddi herhangi bir ilişki kuramayan “rekonstrüksiyonlar” üretilmesine sebep olabilmektedir. Bir diğer koruma yaklaşımı; yapının yeniden işlevlendirilmek üzere restore edilmesidir. Bu uygulamalarda yeni işlevin gereksinimleri ile özgün işlevin gerektirdiklerini bir arada değerlendirerek koruma çalışması ve yeni işlev seçiminin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Son olarak yapının özgün malzeme ve detayları ile restore edilerek özgün işlevi ile kullanılması veya sergilenmesi yaklaşımı söz konusudur. Özellikle sembolik değeri bulunan yapılar da müze işlevi ile korumanın gerçekleştirilmesi hem geleneksel hem de modern mimarlık mirası yapılar için sıklıkla tercih edilen bir koruma yöntemi olmaktadır.

Korumaya yönelik alınan kararların uygulamasına ilişkin temel sorunlardan bazıları ise; tek yapı ölçeğinde yeterli detay, uygulama projesi ve arşiv verilerine ulaşılamaması ve bu sebeple özgün yapıya ilişkin yeniden üretimlerde sıkıntılarının yaşanması, yapı müellifi mimarın hayatta olması durumunda korumaya yönelik alınacak kararlarda müdahale hakkı olup olmadığı veya mimarın süreç içerisinde yapmış olduğu ikincil müdahalelerin

özgünlük değerlendirilmesinin nasıl olacağı tartışması, geleneksel tarihi doku ile modern mimarlık dokusunun kesiştiği noktalarda geliştirilecek yaklaşımlarla ilgili yeterli çalışma ve değerlendirmelerin olmaması şeklinde özetlenebilir.

Bu bağlamda modern mimarlık mirasının korunması alanında uzman akademisyenler, kamu temsilcileri, sivil toplum kuruluşları ve meslek örgütlerinin temsilcileri gibi paydaşların katılımı ile mevzuata ilişkin çalışmalara yön vermek üzere; uluslararası düzeydeki modern mimarlık mirasını korumaya ilişkin kuramsal çalışmalar, yasal mevzuat ve doğru/yanlış uygulama örneklerinin incelenmesi sonucu ortak bir konsensüs ile belirlenecek koruma değerlendirme ölçütlerinin hazırlanması gerekmektedir. Yine oluşturulacak çalışma grubunun korumadaki güçlükleri azaltmak adına kamuoyunun modern mimarlık mirasının korunmasına ilişkin farkındalık ve duyarlılığını artırmak üzere modern mirasın tanıtımına ilişkin çalışmalar yapması önem arz etmektedir. Hazırlanan koruma değerlendirme ölçütleri kapsamında yapıların mümkünse yasal mekanizma eliyle aksi halde çalışma grupları (DOCOMOMO'nun yürüttüğü çalışmalar vb.) aracılığı ile envanter ve tescil çalışmalarının yapılarak belgelenmesi büyük önem taşımaktadır.

Mevcut modern mimarlık mirası konut yapılarının sürdürülebilir korunmalarının sağlanması için araştırma faaliyetlerinin desteklenmesi ve artırılması, güncel konfor şartlarının sağlanması için yaratılabilecek çözümler ve geçen zamanla birlikte yapıların «yaşanabilirliğinin korunmasının» nasıl sürdürüleceğinin araştırılması, yapıyı özgün haline dönüştürürken kullanıcıların talep ve görüşlerinin de değerlendirmeye katıldığı, tüm paydaşların talepleri arasındaki çatışmanın çözümüne yönelik ve kullanıcı odaklı, yapı ile birlikte çevresinin de koruma ve iyileştirilmesinin bütün olarak ele alındığı bir koruma modelinin geliştirilmesi gibi çalışmalar ile; estetik, tasarım, teknoloji kullanımı gibi unsurlarıyla kendi başına değerli ve evrensel bir dönemin tarihi belgesi niteliğindeki modern mimarlık ürünü konut yapılarının korunması yönünde çalışmaların yapılması kültürel ve mimari miras açısından önem taşımaktadır.

Kaynaklar

Allan, J. (2007). Points of balance, patterns of practice in the conservation of modern architecture. *Journal of Architectural Conservation*, 13(2), 13-46.

Balamir, A. (2014). Modern mirasın korunması. *Korumada sivil mimarlık* (1.Baskı) içinde (s.37-55). Ankara: Vekam Yayınları.

Baturayoğlu Yöney, N. (2016). Modern mimarlık mirasının kabulü ve korunması: uluslararası ölçüt ve ilkelere ilişkin bir değerlendirme. *Restorasyon ve konservasyon çalışmaları dergisi*, (17), 62-76.

Bilgin, İ. (1996). Modernleşme. Sey, Y. (Ed.) *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme içinde* (472-490.ss.). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.

Canoğlu Kocaman, S. (2019). *Haluk Baysal-Melih Birsal mimarlık pratiğinin modern mimarlık mirası kapsamında değerlendirilmesi - Hukukçular Sitesi örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Görgülü, T. (2016). Apartman tipolojisinde geçmişten bugüne; kira apartmanından "rezidans'a" geçiş. *Tüba-ked* (14), 165-178.

Harvey, D. (2012). *Postmodernliğin durumu* (S.Savran, Çev.). İstanbul: Metis yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi: 1990)

Koçoğlu Uysal, Z. (2019). *İstanbul kent dokusunda 20.yüzyıl mimarlığına ait bir örnek; 4. Levent toplu konutları ve korunmasına yönelik öneriler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

MacDonald, S.T., Sheridan, B., Lardionis, S., McCoy, S. (2018). Recent efforts in conserving 20 th -century heritage: the Getty Conservation Institute's conserving modern architecture initiative. *Built Heritage*, 2(2), 62-75.

Mutdoğan, S. (2014). Türkiye'de çok katlı konut oluşum sürecinin İstanbul örneği üzerinden incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi sosyolojik araştırmalar dergisi*, (7), 9-10.

Omay Polat, E. ve Can, C. (2008). Modern mimarlık mirası kavramı: tanım ve kapsam. *Megaron*, (3)2, 177-186.

Omay Polat, E. (2008). *Türkiye'nin modern mimarlık mirasının korunması: kuram ve yöntem bağlamında bir değerlendirme*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Omay Polat, E. (2014). Çerçeve sunuşlar. *Korumada sivil mimarlık* (1.Baskı) içinde (s.56-71). Ankara: Vekam Yayınları.

Pulat Gökmen, G. (2011). Türkiye'de apartmanlaşma süreci ve konut kültürü. *Güney Mimarlık Dergisi*, (5), 12-16.

Sunalp, A.A. (1999). *19.Yüzyıl Galata ve Pera Apartman Konutlarında Orta Sofa-Hol Tipolojisinin Gelişimi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Vural, Z. B. (2017). *Yüksek katlı konut üretiminin kent ile ilişkisinin sosyal ve mekânsal boyutlarıyla irdelenmesi*. (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi). İlbank, Ankara.

Yılmaz, R.C. ve Sağıroğlu, Ö. (2020). Ankara ili Yenimahalle ilçesinde bulunan müstakil konutların korunmasına yönelik bir değerlendirme. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 305-322.

Zeylan, P.K. (2009). *19. Yüzyıl sonrası Türkiye'de toplumsal değişimlerin konut mekânına etkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

İnternet Kaynakları

URL-1: ICOMOS. Icomos Tüzükleri. (2021, 19 Haziran). Erişim adresi: <http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Icomostuzukleri&dil=tr>

URL-2: Council of Europe. Avrupa Konseyi 20. Yüzyıl Mimari Mirasının Korunması Hakkında Tavsiye Kararı R (91). (2021, 19 Haziran). Erişim adresi: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?docum entId=09000016804bde8d>

URL-3: DOCOMOMO. Organization. (2021, 19 Haziran). Erişim adresi:

<https://www.docomomo.com/about/organization>

Görsel Kaynakları

URL-4: Guggenheim Müzesi. Erişim Tarihi: Haziran 21, 16:02
<https://www.arkitektuel.com/solomon-r-guggenheim-muzesi/>

URL-5: Van Nelle Fabrikası. Erişim Tarihi: Haziran 21, 17:48
<http://dutchdesigndaily.com/architecture/van-nelle-factory/>

URL-6: Zonnestral Sanatoryumu. Erişim Tarihi: Haziran 21, 17:41
<https://www.johnkersten.info/sanatorium-zonnestraal/>

URL-7: Sonneveld Evi. Erişim Tarihi: Haziran 21, 17:34
<https://www.sonneveldhouse.com/about>

URL-8: Le Corbusier Vakfı. Erişim Tarihi: Haziran 22, 09:38
<http://www.fondationlecorbusier.fr/>

URL-9: Auerbach Evi. Erişim Tarihi: Haziran 22, 10:02
<https://www.iconichouses.org/houses/haus-auerbach>

URL-10: Molitor Apartmanı. Erişim Tarihi: Haziran 22, 10:05
http://www.fondationlecorbusier.fr/corbuweb/morpheus.aspx?sysId=13&IrisObjectId=4450&sysLanguage=en-en&itemPos=22&itemSort=en_en_sort_string1+&itemCount=78&sysParentId=64

URL-11: Gropius Evi. Erişim Tarihi: Haziran 22, 10:17
<https://www.uncubemagazine.com/blog/13113621>

URL-12: Sonneveld Evi. Erişim Tarihi: Haziran 21, 17:39
<https://www.sonneveldhouse.com/tour>

URL-13: Sonneveld Evi. Erişim Tarihi: Haziran 21, 17:41
<https://www.pavelhache.com/bauhaus-100-sonneveld-house-in-rotterdam/>

URL-14: Ceylan Apartmanı. Haziran 22, 17.31
<http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/97/1039.pdf>

URL-15: Sivil Mimari Bellek Ankara Sergi Kataloğu. Erişim Tarihi: Haziran 22, 23, 24, 17:45, 21:03, 18:46
<http://sivilmimaribellekankara.com/media/kitaplar/Katalog.pdf>

URL-16: Kervansaray Apartmanı. Erişim Tarihi: Haziran 24, 16:41
<http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/240/3318.pdf>

URL-17: Unite d'Habitatiton. Erişim Tarihi: Haziran 24, 20:30
<https://www.arkitektuel.com/unite-dhabitation/>

URL-18: Hukukçular Sitesi. Erişim Tarihi: Haziran 24, 20:36
<https://www.facebook.com/IstanbulArtNews/posts/4595391577169721>

URL-19: 4. Levent Yerleşimi. Erişim Tarihi: Haziran 24, 19:28
<https://tr.pinterest.com/pin/685954586973367609/>

URL-20: Ataköy Sosyal Konutları. Erişim Tarihi: Haziran 24, 17:42
<https://www.plantdergisi.com/prof-dr-mehmet-tuncer-2/istanbul-atakoy-buyukcekmece-arasi-sahil-duzenleme-avan-projesi-icinde-atakoy-ve-doga-tahribati.html>

URL-21: Levent Asla Dönüşmeyecek. Erişim Tarihi: Haziran 22, 01:47
<http://mimdap.org/2010/02/levent-asla-donuthmeyecek/>

URL-22: Sadıklar Apartmanı. Erişim Tarihi: Haziran 24, 20:37
<http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/190/2500.pdf>

URL-23: Sadıklar Apartmanı. Erişim Tarihi: Haziran 24, 20:43
<https://studiovertebra.com/Projects>

URL-24: Ayhan Apartmanı. Erişim Tarihi: Haziran 23, 23:57
<http://zaferakay.blogspot.com/2014/09/imitasyon-mimarlk.html>

URL-25: Ayhan Apartmanı. Erişim Tarihi: Haziran 23, 23:48
<https://buluntubellek.com/ayhan-apartmani/>

URL-26: Saraçoğlu Mahallesi. Erişim Tarihi: Haziran 24, 22:28
<http://www.mimarlarodasiankara.org/index.php?Did=5449>

URL- 27: Saraçoğlu Mahallesi. Erişim Tarihi: Haziran 24, 22:32
<http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/71/663.pdf>

URL-28: Cinnah 19 Apartmanı. Erişim Tarihi: Haziran 23, 14:41
<http://mimdap.org/2020/08/gecmisin-izleri-mimarlar-dernegi-1927-cinnah-19-nejat-ersin-ve-arsivi/>

URL- 29: Cinnah 19 Apartmanı. Erişim Tarihi: Haziran 23, 14:38
<https://www.arkitektuel.com/cinnah-19/>

URL-30: Natuk Birkan Apartmanı. Erişim Tarihi: Nisan 14, 15:40
<https://v3.arkitera.com/h54895-gecmisin-modern-mimarligi---4-bogazici.html>

URL-31: Akaret Sıra Evleri. Erişim Tarihi: Nisan 17. 16:25
<http://www.barisinsaat.com.tr/tr-TR/w-otel-akaretler/4/16/69/0>

URL-32: Mısır Apartmanı. Erişim Tarihi: 18.04.2022, 14:15
<https://www.gezi-yorum.net/istanbul-istiklal-caddesi/misir-apartmani-2/>

URL-33: Doğan Apartmanı. Erişim Tarihi:18.04.2022, 14:22
<https://www.neredekal.com/dogan-apartmani-gezilecek-yer-detay/>

URL-34: Tüten Apartmanı. Erişim Tarihi: Haziran 24, 15:06
<https://buluntubellek.com/tuten-apartmani-gumussuyu/>